

Zapatisták – divatjamúlt emberek?

Kategória: [2009. október](#)

Írta: Bernard Duterme

Latin-Amerikában a baloldal kormányoz

A Legfelsőbb Bíróság közreműködésével, a mexikói kormány szabadon engedett augusztus 13-án húsz paramilitaristát, akik 1997-ben meggyilkoltak ötvennégy indiánt, Actealban a Chiapas-ban. Bujtatott formában, de továbbra is üldözik a zapatistákat, akik „lentől és balról” továbbra is ellenállnak, megvalósítják az „autonómiát”, de egy kissé magukra maradtak a mexikói politika színpadán.

„*Ön most lázadó zapatista területre lép. Itt a nép parancsol, és a kormány engedelmeskedik.*” A patinás, rozsdamarta, a lázadó zóna bejáratát jelző nagy fémtábla még mindig jól látható. Oventic-ban, a Chiapas-ban, a „de facto autonómia” vagy tizenöt éve tart. Most, a 21. század elején még elszántabbak. A zapatisták stratégiájukat – tanulva a 2001-ben Mexikóváros elleni nagy menet kudarcából – a helyi szintre koncentrálják. Akkor, annak ellenére, hogy több mint egymillió szimpatizánsuk támogatta őket a főváros központjában, hiába követelték a kormánnyal 1996. február 16-án kötött megállapodásban megígért alkotmányreformot. (1)

Ezt a visszavonulás korszaka követte, amit először a mexikói, amerikai és európai „zapatista-hívők” félreértettek, majd úgy értelmeztek, hogy a felkelők végleg lemondtak arról, hogy intézményi és politikai úton változást érjenek el. Pedig a kísérlet „egy másfajta világ” felépítésére – ott, ahol a diszkrimináció és a marginalizálódás 1994. január 1-én maya parasztok ezreit kényszerítette fegyveres felkelésre – jelenti ma, ennek rendkívüli lázadásnak a lényegét.

2003-ban a negyven egynéhány zapatista községet öt *caracoles*-ba (autonóm körzetbe) sorolták: Oventic, Morelia, La Garrucha, Roberto Barrios és La Realidad. Ennek megfelelően ugyanennyi *Juntas de buen gobierno* – Jó Kormányzási Tanács – jött létre az igazgatási feladatokra. Ezekben a közösségek küldöttei – férfiak és nők – egy-két hetes megbízással végzik a feladatukat: ez tehát egy kollektív, horizontálisan és váltó rendszerben működő igazgatás. A legjobb módszer ahhoz – mondja a *sub-commandante* Marcos, aki ma is a mozgalom szóvivője és az EZLN-nek, a Zapatista nemzeti felszabadító hadseregnek a katonai vezetője – hogy elkerüljék a hatalom csapdait, a korrupciót vagy azt, hogy hátat fordítsanak a mindennapok gondjainak... Kérdés: vajon sikerrel?

Az autonóm helyi közigazgatások ugyan nem váltak földi paradicsomokká, mégis fontos vonatkozásokban: az iskolakerülés, az alultápláltság és a gyermekhalandóság – 1994 előtt a legrosszabb mutatóik voltak az országban – javulás történt. A *ley seca*, a „száraz törvény” szigorú betartása – amit már 1993-tól követelt a mozgalom női tagozata – az eddig uralkodó alkoholizmust visszaszorította, és vele együtt a házastársi erőszakot és a nők verését.

Ami az igazságszolgáltatást illeti, a közösségi szokások helyreállítása – még akkor is, ha a hagyományos főnöki, cacikai rendszert nem akarják visszahozni – nem veszélytelen, és a többféle jogrendszer bonyolult helyzeteket teremthet. Mint azt Mariana Mora antropológus elmondja, a Morelia *caracol*-ban, úgy a zapatista meszticek és bennszülöttek, mint a nem-zapatisták mostanság már inkább „*az autonóm fórumokhoz fordulnak, mint a hivatalos szervekhez*”, földtulajdoni, lopás vagy válási ügyeikkel. Azzal a meggyőződéssel, hogy „*igazságosabbak*” és „*hatékonyabbak*”.

A gazdasági helyzet természetesen problematikusabb. Az autonóm községekben a 2003 óta száműzött kliensrendszer és az állami segélyektől való függés helyébe egy másfajta függőség lépett: és pedig a hazai és a nemzetközi nem-kormányzati szervezetek szolidaritásától való függés. Ez természetesen jobban tiszteletben tartja a zapatista rendszer dinamikáját és prioritásait, nem szakít azonban a segélyezés bizonytalan illetve lekötő jellegén. Emellett a chiapasi falusi bennszülött régiók együttese továbbra is szenvedő alanya annak a ténynek, hogy hátrányos módon integrálódott a

hazai és a nemzetközi gazdaság rendszerébe. Erről tanúskodik, hogy a lázadó községekből továbbra is kivándorolnak az emberek. Akár zapatista, akár nem, a chiapasi bennszülött tudja, hogy a mexikói Cancún-ban, az Egyesült Államokban vagy egyebütt jobban meg tud élni az építőiparban vagy másutt, mintha erőnek erejével kukoricatermesztéssel bajlódna szegény kis földecskéjén, azzal a kukoricával, amely az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény óta, amióta tehát megnyíltak a kapuk az amerikai agráripari komplexum fölöslegei előtt, már nem rentábilis.

Festői „chiapas” indiánok

A Chiapas természetes erőforrásokban gazdag, kedvez a különböző beruházásoknak, de ezek mai formájukban, legyenek azok mezőgazdasági, olaj- vagy gázipari, erdőgazdasági vagy bányászati jellegűek, elsősorban az amerikai, kolumbiai vagy spanyol stb. tőkének előnyösek. Ennek a fosztogatásnak a legszélsőségesebb, mert leglátványosabb oldala: a helyi turisztikai piac megszervezése. A chiapasi „indiánok festői látványa”, a prekolumbián romok „titokzatossága”, „a természet fennmaradt bujasága”, a kulturális élményt és exotikus emberi díszletet kereső turisták számára ideális terep... Ennek a turista invázióknak azonban a legfőbb haszonélvezői a „mindent egy helyen” ökoturisztikai jelszavukkal, a transznacionális utazásszervezők, és nem a Maya-indiánok, akiknek közel 70%-a alultáplált...

Az utazásszervezők – akik az elámult látogatók tömegeit hozzák ide naponta – jelenleg kénytelenek a haszon egy részét átadni a zapatista felkelőknek, akik „teljesen illegálisan” pénzt szednek az Agua Azul-i vízesések bejáratánál. Ez azonban inkább csak ártalmatlan és szimbolikus kísérlet, a természeti vagyon visszaszerzésének legitim kifejeződése, nem pedig az alaphelyzet valószínűtlen változása.

A lázadó parancsnokok szerint, az autonómia-elképzeléseket és azok „bátorító egészségügyi és gazdasági eredményeit” erősen veszélyezteti a mexikói hatóságok az utóbbi években alkalmazott ellenséges stratégiája. Mivel nem vállalták az EZLN katonai felszámolásának politikai árát, illetve fordítva, a következetesen végigvitt tárgyalásokat sem – a lázadás ellenes stratégia 1994 óta a felkelő lakosság kifáradására épít, és aktívan folytatja az autonóm községek fizikai és pszichológiai zaklatását.

Katonai járőrözés a felkelő zónákban – a szövetségi hadseregnek száztizennyolc bázisa és őrsé működik itt, ebből ötvenhét közösségi földeken -, állandó fenyegetések és erőszakos kitelepítések, félkatonai csoportok „védnöksége”, áramkimaradások és szabotázs-akciók, a bennszülött parasztszervezeteket megpróbálják megosztani és kiélezni a konfliktusokat, többek közt azzal, hogy tulajdonjogot adnak ki a zapatisták kezében lévő földekre... A módszer a helyzet sokoldalú rothasztását szolgálja. Nincs olyan hét, hogy ne hallanánk erőszakos összetűzésekről, pedig a helyi társadalom már e nélkül is erősen megsebzett.

A rebellis közösségekhez közelálló helybéli nem-kormányzati szervezetekben a hangulat továbbra is bizakodó. Elismerik, hogy a zapatisták „kevesebben vannak, mint tíz éve”- még akkor is, ha „maga az EZLN képtelen pontosan meghatározni támaszpontjainak létszámát, mivel egyesek elhagyják a mozgalmat, míg mások csatlakoznak hozzá”. De változatlan a meggyőződésük: mozgalmuk „rendszerellenes”, „megfordíthatatlan”, „elszántabb mint valaha”, és „hosszútávra rendezkedett be”. „Az agrár-ökológiai termelési kollektívák adják az autonómiák valóságát, szoros kapcsolatban az oktatási és egészségügyi rendszerekkel.”

Ezzel együtt, összmexikói viszonylatban viszonylagos politikai elszigeteltségük még sérülékenyebbé teszi a lázadókat. Ezt Marcos is elismeri. „A zapatizmus divatjamúlt lett.” És sokan a mexikói baloldal soraiban magát a sub-commandantet teszik ezért felelőssé. Azontúl, hogy mint médiajelenség idővel elkerülhetetlenül csökken a hatása és a társadalmi mozgósítás is óhatatlanul kifulladás, az EZLN vezetőjének hazai és nemzetközi stratégiáját is hibáztatják.

Számos oka van annak, hogy sok szervezet és értelmiségi mozgalom fokozatosan eltávolodott a zapatizmustól – de a 2006-os mexikói elnökválasztás elmélyítette a törést. A Marcos által a hivatalos választási kampánytól függetlenül elindított „Másik Kampányból”, amellyel a „lenről és balról”

jegyében akarta mozgósítani és szervezni a harcot, a közvéleménybe főleg az „antipolitizmus” szűrődött le, és elsősorban a baloldal legesélyesebb jelöltje, Andrés Manuel López Obrador, elleni támadássorozat. A parancsnok nem minden ok nélkül bírálta Obradort. A Chiapas-ban éppúgy, mint a Kongresszusban, Obrador pártja, a Demokratikus Forradalom Pártja, a PRD számos esetben „elárulta” a zapatista ügyet: a Chiapasban többször került sor gyilkos összecsapásokra zapatista és a PRD-t támogató bennszülöttek közt; 2001-ben, a PRD állást foglalt a „bennszülött törvény” mellett, ami gyakorlatilag a San Andrés-i egyezmények felmondását jelentette; a PRD-t a politikai opportunizmus és korrupció jellemzi; Obrador gazdasági programja kétértelmű stb....

A sub-commandante éles bíralatai mindazonáltal felingerelték a mexikói baloldal különböző rétegeit, amelyek többségükben és minden különbözőségük mellett, a radikálisoktól a centristákig, felsorakoztak a PRD jelöltje mögé. És még inkább ez történt a választások másnapján, amikor tiltakozni kellett a választási csalások miatt, amelyek megfosztották Obradort győzelemtől, és Felipe Calderónt, a konzervatív és neoliberais jobboldal jelöltjét erősítették meg Mexikó elnöki tisztségében.

„Gógössége” és „politikai cikcakkjai” mellett azt vetik Marcos szemére, hogy „kizáratta önmagát” a mexikói és nemzetközi porondról mivel utánozni akarta más dél-amerikai forradalmak stílusát, a felfuvalkodottság bűnébe esett, és kijelölte a követendő utat, miközben állandóan hangoztatta, hogy nem akarja vezetni a folyamatot... A sub-commandante világosfejű, maga is elismeri egyes tévedéseit. Mégis, bár sajnálja, hogy a médiaérdeklődés idején a zapatista mozgalmat túlságosan a személyéhez kötötték, most azon csodálkozik, hogy mennyire őt hibáztatják azok, akik azelőtt az égis dicsérték kommunikációs képességét, amellyel szószólója volt egy olyan lázadásnak, mely nélküle egy napig sem kötötte volna le a világ figyelmét.

Helyi gyökerek, egyetemes álmok

Az elszigetelődés – bár valóságos -, mindazonáltal viszonylagos. Hivatalosan, a „Másik Kampány” idején, amikor bejárták az országot és kapcsolatokat építettek más lázadó – szociális, etnikai, szexuális, nemzedéki – csoportokkal, az EZLN hitet tett „*egy országos baloldali antikapitalista mozgalom lehetősége mellett*”, amely minden politikai képviseleti rendszertől és intézménytől független, horizontálisan és az alapokról építkezve szerveződik. 2009 elején, egy újabb nemzetközi találkozóra került sor a Chiapas-ban, a felkelés 15. évfordulója alkalmából: a Nemes Harag Fesztiváljára. Mégha kevesebben vettek is részt rajta, mint a korábbi, még 1996-ban szervezett „Intergalaktikus Találkózón”, a mostani „happening” mégis a latin-amerikai értelmiségiek és politikusok és a nemzeti és nemzetközi bennszülött és paraszti mozgalmak jelentős csoportját gyűjtötte egybe, köztük a Via Campesina (2) képviselőit, akikben, úgy tűnik, a zapatisták felismerik önmagukat.

Bárhogy alakul majd a mexikói végeken megjelent lázadás további sorsa, mindenesetre életre hívott, a helyi sajátosságokból kiindulva, egy ma már egyetemes jellegű erkölcsi és politikai ideált: az újraelosztás és az elismerés-elfogadottság követelményének összetartozását. Először fegyverrel, majd békés eszközökkel, a körülmények és az erőviszonyok adta lehetőségek és saját stratégiájuk állandó alakítása mellett harcolták ki ezt az vívmányt. „*Egyenlők kívánunk lenni, mert különbözők vagyunk*”, ismételtetik parancsnokaik csuklyájuk alól, amely identitásuk kifejezésének hóbortos szimbólumává.

A felkelés 1994-ben „*a demokráciáért, a szabadságért és az igazságosságért*” indult. Nem sikerült azonban megváltoztatniuk az ország Alkotmányát, nem sikerült megszabadítani az intézményeket gyarmati jellegüktől, nem sikerült demokratizálni az országot. Ennek ellenére továbbra is meghatározó a szerepük az ország fontos társadalmi kérdéseinek megoldásában, egy politikailag leblokkolt és a globalizált gazdaság áramlatai előtt tárva-nyitva álló Mexikóban.

A zapatizmus része azoknak az indián mozgalmaknak, amelyek Mexikóban, Bolíviában és másutt, lentről a csúcsokig, (törékeny) bizonyosságát nyújtják annak, hogy a különbözőségek elismerése nem jelent feltétlenül etnikai megmerevedést, nem vezet feltétlenül „a civilizációk harcához”, és együtt haladhat a társadalmi igazságosságért és a jogállamért folytatott küzdelemmel.

* A szerző a Centre Tricontinental (Cetri) igazgatója, Louvain-la-Neuve, Belgium
(<http://www.cetri.be>)

Fordította: Sipos János

[1] Első fázisban az Alkotmány módosítási tárgyalások az indián lakosság elismeréséért és kulturális jogaiért folyt. Mivel nem a gyakorlati eredményeket nem hozott, az eredetileg elképzelt szociális-gazdasági kérdéseket érintő tárgyalásokra már nem is került sor.

[2] A Via Campesina mozgalom 1993-ban alapult, az élelmiszer-szuverenitásért, a kis és középparasztság életfeltételeiért küzd.

 [mexikó](#) [gazdaság](#) [elnyomás](#) [dél-amerika](#)